

„A lakótelepet valami gyökeresen újnak, a szocialista társadalom nagyszabású létesítményének gondolhattuk. A lakótelep határan véget ért a régi város, az avuló örökség, és egyöntetűen elkezdődött az új mű-, a megváltozott társadalom megváltozott életformájának látványos építészeti kerete...”

Az új lakótelepeket a szocialista településmód prototípusaként képzelték el, kialakulásukhoz tehát számos társadalmi értékelvásra tapadt.

Négy fiatal szociológus — dr. Boros László (MTA Szociológiai Kutató Intézet), dr. Ferenczy Endre (MTA Állam- és Jogtudományi Intézet), dr. Veres Mihály (Országgyűlési Könyvtár) és dr. Gergely Tamás (MTA Dunántúli Kutató Intézet) — meglátogatta a XV. kerületet. Másfél hónapig figyelték a tanács életét, interjúkat készítettek az apparátus munkatársaival, seregni dokumentumot tanulmányoztak át. Azt vizsgálták, hogy az új lakótelep fölépítése mennyire változtatta meg Rákospalota életét; pontosabban: miként hatott egymásra a régi és az új... Vajon mennyi valósult meg a fenti idézetben jelzett „társadalmi értékelvásokból”? Ezt vizsgálta a négy kutató, s az ő tapasztalataikat szembesítettük a megvalósult gyakorlattal.

Rákospalota különös helyzetben van. A kerület lakóinak száma 1970 előtt hatvan ezer volt, mezőváros jellegű település jellemzőit viselte magán. 1970-ben aztán megkezdődött az új lakótelep építése, amely Budapest IV. ötéves tervének mintegy egyhatodát képezte. Öt év alatt fölépült egy Zalaegerszeg nagyságú város. A XV. kerület lakóinak száma ma mintegy százhuszezer.

A négy fiatal kutató mindenkéltől azt vizsgálta, hogy milyen hatással van egy új lakótelep fölépítése a tanácsi munkára. A kezdeti időszakban nyilvánvalóan látszott, hogy a kerület ellátását nagymértékben megjavítják az új lakótelephez kapcsolódó létesítmények. A valóságban azonban — ahogy ezt a lakosság hangulatának változása is mutatta — a lakótelep iránti kezdeti lelkesedést hamarosan egyfajta ellen-szenv váltotta fel. Az új lakótelep járulékos létesítményei — az óvodák, a bölcsődék, az iskolák, üzletek — nem készültek el határidőre. Így zsúfoltabbak lettek a régi Palota boltjai, iskolái, útjai. A két félkerület ellentéte itt gyökereszik.

Ez az érdeklődés — mint ahogy erre a kutatók rámutattak — a tanácsi munka gyakorlatában is érezhető. Korábban például a tanácsfői beszámolókhöz kétféle utmutató anyagot mellékeltek: az egyik lakótelep-, a másik régi Palota-„centrikus” volt. Az összesített adatokat mindig szétbontották, mert úgy vélték, ezek családok képet mutatnak. Például a régi területen a csatornahálózat hossza jelenleg is 52,3 kilométer, az utaknak mindössze egyharmada szilárd burkolatú és a gázhálózat is csak 5,6 kilométer. Ezzel szemben Újpalotán a csatornázottság mértéke százszázalékos, és csak szilárd burkolatú utak és járdák vannak.

De ugyanennyire félrevezető lenne az a megállapítás, miszerint a régi kerület egészére nézve előnytelen vagy közömbös a lakótelep és a hozzá kapcsolódó intézmények megépülése.

Az alapvető ellentmondás a tervezés és a valóság között feszül — mutatnak rá a kerületet vizsgáló szociológusok. Mint ismeretes, a járulékos létesítmények normáit a lakások száma szabja meg. Újpalotán azonban ezek a normák nem tükrözték a valóságos helyzetet. Ennek két oka volt: az egyik, hogy a lakótelepre költözött népesség nagy része a szánált területek nagycsaládosai közül került ki, a másik, hogy már folyamatban volt az újpalotai lakások átadása, amikor megjelent a népesedéspolitikai feladatokról szóló határozat. Újpalotára ebben az időszakban mintegy ezer nagycsaládos került. (Az országos adatok szerint 3,5 fő jut egy lakásra, Újpalotán az egy lakásra jutó népesség átlagosan 4,4 fő.) Ez a helyzet különösen megterhelte a gyermekintézményeket, s a tanácsapparátus azon szakágazatait, amelyek a gyermekintézmények igazgatásával foglalkoznak.

A második ellentmondás, amire felhívták a figyelmet a kutatók, hogy egy lakótelep tervezésénél a kerület egészét kell szem előtt tartani, ugyanakkor az építkezések célcsoportos beruházással történnek. Példaként említik Újpalota csatornahálózatát. A tervezéskor úgy vélték: az új városrészt főgyűjtőcsatornáját úgy kellene vezetni, hogy az áthaladjon a régi Palota területén is, így sok utcai mellékgyűjtőt s bekötőcsatornát lehetne hozzákapcsolni. A ter-

vek elbírálása során azonban a fővárosi tanácsnál úgy döntöttek, hogy nem ezt valósítják meg, mert így a csatornahálózat 24 millió forinttal többé kerülne. Ezt a 24 millió forint többletköltséget nem lehetett a célcsoportos beruházásból fedezni, a kerületi tanácsnak pedig természetesen nem állt rendelkezésére ekkora összeg.

Az új lakótelep árnyékában

A négy fiatal kutató észrevételeit és javaslatait írásba foglalta, s azt elküldte a XV. kerületi Tanácsnak. A következőkben azt vizsgáljuk, miként csapódnak le a megfogalmazott ellentmondások a tanácsi munka gyakorlatában.

Minden kerület egyik legerzékenyebb pontja a bölcsődei, az óvodai és az iskolai helyzet. Különösen igaz ez egy olyan új, városnyi lakótelep árnyékában, mint az újpalotai, ahol a normatívák — miként arra a kerületet vizsgáló szociológusok rámutattak — nem tükrözik a valóságot.

Dr. Orosz Béla főorvos, a XV. kerületi Tanács egészségügyi osztályának vezetője tizenöt éve dolgozik a területen. Mielőtt átvette volna a kerület egészségügyének irányítását, gyermekorvosként járt a környéket.

— Öt év alatt megduplázódott a kerület lakossága — mondja —, a bölcsődei helyek száma ugyanakkor ötszörösére szaporodott. Jelenleg hat, egyenként százfős bölcsődénk van Újpalotán. Most épül két újabb százfős. Az a legnagyobb baj, hogy a bölcsődei helyeket is késve kaptuk meg. Először bizonyítani kellett, hogy zsúfoltság van, csak utána kezdtek

Elutasítva: 613 gyerek

— Ha kell, az ördöggel is szövetkezünk — mondja Orosz doktor, s az valóban tény, hogy a kilenc védőnői állás helyét betöltötték.

Azzal, hogy a kerületi bölcsődékben négyéves kisgyerekek is találhatóak, mintegy kétszáz óvodai hellyel lett több. Ez azonban még csak enyhíti a gondokat. A tanács óvodai előadójától a következőket tudom meg:

— Az elmúlt esztendő nagyon nehéz volt. Kerületünkben 26 óvoda működött, 3 ezer 365 gyer-

A szociológia módszerével

Górcső alatt a XV. kerület

Így épült meg az új csatornahálózat, amely elkerüli a régi Palotát.

Figyelemre méltó megállapításokat tesznek a járulékos beruházásokra vonatkozóan is. Nyilvánvaló, hogy a kapcsolódó beruházások nemcsak a materiális életfeltételeket teremtik meg, írják, hanem egyúttal olyan tényezők is, amelyek egy épülethalmazt valójában lakóteleppé tesznek... E tények fényében talán nem elharmarkodott megállapítás, hogy a járulékos beruházások megfelelő tervezése és megépítése szükségtelen társadalmi feszültségek és igazgatási problémák keletkezésének vennie elejét. Ezért helyesnek tűnik egy olyan javaslat, hogy a járulékos beruházások fedezetét külön alapként kellene kezelni, és a beruházót szigorúbb szerződési feltételekkel lehetne kötelezni e munkák elvégzésére.

hozzá az építéshez. Ha azokat a járulékos létesítményeket, amelyek egyúttal a célcsoportból, idejében elkészítenék, kisebb lenne a feszültség az igények és a lehetőségek között.

Orosz doktor elmondja, hogy ök nem „teszik ki” a gyerekeket a bölcsődékből, ha betöltötték a harmadik életévüket, hanem mindaddig ott tartják őket, míg az óvodák nem tudják fogadni őket. Így tehermentesítik a bölcsődéknél is túlterheltebb óvodákat. De nemcsak a technikai feltételek hiányoznak, hanem a személyiek is.

Évekkel ezelőtt az ország egyik vezető embere a kerületben járt. Az egyik üres bölcsőde láttán megkérdezte, hogy az miért nem működik, a válaszon mindenki elcsodálkozott: nincs dada!

Valóban így volt. Azóta a súlyos létszámgonddokon sikerült enyhíteni. A bölcsődéket minimális létszámmal üzemeltetik, így a maximális fizetést tudják adni. A vidéki lányok részére kilencszemélyes „nővérszállást” rendeztek be. Így könnyebb a védőnőgyakornokokat a kerületbe „csalogatni”.

meket tudtunk bennük elhelyezni. Az elutasítottak száma rendkívül magas: 613 kérelem. Ez 550 újpalotai családot érintett.

A régi kerületrészen tehát gyakorlatilag nincs „óvodai probléma”, annál inkább Újpalotán. Az ide költöztetett ezer nagycsaládos miatt — családonként átlag három-négy gyermeket számolva — három-négyezer gyermekkel túllépték a „normatívákat”. Az előadónak szerint, amikor 1973-ban döntés született arról, hogy a nagycsaládosokat a lakás-

igénylésnél előnyben kell részesíteni, Újpalotán is le kellett volna vonni ennek a rendelkezésnek a konzekvenciáit. Ez azonban, sajnos, nem történt meg. Most már, hogy ég az egész ház, sokkal nehezebb a tüzet oltani...

Óvodakötelezettségi törvény nincs, de iskolába mindenkinek kötelező járnia. Ezen a területen tehát még súlyosabbak, életbevágóbbak a gondok. Az újpalotai iskolák 900—900 tanuló befogadására épültek — jelenleg átlag 1600 gyerek tanul egy-egy iskolában. Ötvenes létszámú osztályokat indítanak, napközivel sem tudják ellátni megfelelő mértékben a felső tagozatosokat. A jövő tanévben 200 gyerek a régi Palota iskoláiba buszozik naponta, 12 tantermet pedig lakásokban rendeztek be.

Nem lehetne előrelátóbban tervezni? — tesszem fel ismét a kérdést, hiszen úgy tetszik, mintha a szinte katasztrofális helyzet teljesen váratlanul érte volna a tanácsot.

— 1973 óta döngetjük a falakat — válaszolja az előadónak. — Nem figyeltünk rá. Csak az idén talált meghallgatásra a kérésünk, 1980-ra ígérük az új iskolát. De

Az adminisztráció megosztása

Az elmondottakat támasztja alá a fővárosi tanács szervezési főosztályának felmérése, amely 11 fős létszámihiányt állapított meg. Az apparátus jelenleg 113 fő, zömében fiatalok, 64 százalékuk 20—30 év közötti. Érdekes tény, hogy a tanács szervezési felépítésében a lakótelep elkészültének öt éve alatt nem történt változás.

Hogyan tudnak mégis megbirkózni a feladatokkal?

Pataki Béla sok hasznos kezdeményezést említ. Egyik legfontosabb felismerésük: bölcsődéiket, óvodáikat, iskoláikat a rendkívül roszd tárgyú feltételek közepette csak úgy lehetséges irányítani, vezetni, ha a személyzeti és a gazdasági — tehát az adminisztratív — terheket leveszik a szakemberek válláról. Ezért kísérletképpen három tanulmányi szakfelügyelőn kívül egy gazdasági szakfelügyelő is segített az igazgatókat gazdasági munkájukban. Az alsó fokú intézmények gondnokságát két személyvel bővítették; műszaki karbantartói állást kreáltak. Ot újpalotai iskolában gazdasági ügyintézőt vettek fel, s létrehozták az óvodai igazgatóságokat. Tizenkét csoportonként egy gazdasági ügyintézőt állítottak munkába.

De nem nyugodnak bele abba sem, hogy a tárgyi feltételek ilyen mostohák. Az 1976/77-es tanévben újabb óvodát adnak át. Így — az óvodák 120 százalékos „feltöltésével” számolva — talán idén már nem kell mintegy hatszáz kérvényt elutasítani.

hát mi lesz addig? Egyelőre ideiglenes megoldásokkal kísérletezünk: például mezőpanelekkel napközi helyiségeket építünk az iskolák udvarára.

Több mint 600 óvodába jelentkező kisgyereket kell elutasítani egy olyan kerületben, ahol mindkét szülő keresetere jócskán szükség van, hiszen az új lakás rezsi-je jóval magasabb, mint a régi lakásé, s az új lakáshoz új bútor is dukál. Nem jó ez bizony. Hogyan lehet így igazságot tenni? Sehogy, majdnem mindig a fel-lebbzöknek van igaza. És vajon, hogyan lehet megfelelően nevelni egy ötvenfős osztályban?

Öt év alatt megduplázódott a kerület lakóinak száma; miként hatott az a növekedés-gyapordás a kerületi tanács működésére? Ezt kérdezzük Pataki Béla tanácselnöktől.

— Csupán egyetlen adat: a tanács ügyiratok száma 1970-ben 40 ezer, 1974-ben már 75 ezer. Erőfeszítéseket tettünk, hogy a tanácsapparátus létszámát a megszorított lakossághoz igazítsuk. Saját beralapunk terhére fejlesztettünk, de nem 6—8 munkatárs, hanem 14—15 is kellene.

Az iskolahelyzetben azonban nem várható gyors javulás. Az elnök szerint ennek oka nem a felkészülés, az előrelátás hiányában keresendő, inkább a beruházóképességek nagyon szűk keresztmetszében. Így „csúszott ki” az újpalotai iskola a negyedik öt-éves tervből — bár a pénz megvolt rá —, s ezért nem várható semmi biztató a közeljövőben sem. A legnagyobb baj az, hogy míg a lakóépületeket a leggyorsabb paneltechnológiával építik, a járulékos létesítmények már lassabban, nem ilyen korszerű módszerekkel készülnek. Ezért késnek a boltok, a bölcsődék, az óvodák és az iskolák. A tanácselnök megiszivlelendő javaslata: épüljenek olyan házigyárak, amelyek kizárólag járulékos létesítményeket építenének!

Mielőtt azonban továbblépnénk, időzzünk meg egy pillanattig a kerületet vizsgáló szociológusok egyik észrevételénél. Annál a bizonyos előrelátóbb tervezésnél, a valóságot megközelítőbb tervekkel... Mi erről az elnök véleménye?

— Olvastam a tanulmányt, de nem értek egyet ezzel a megállapítással. Itt olyan gyorsan történt minden, hogy szinte lehetetlen volt pontosan nyomon kísérni az eseményeket. Nem lehetett felkészülni előre. Csak menet közben derült ki, hogy Újpalotán nem ki-elégítőek a másutt jól használható normatívák.

Ebben viszont mi nem érthetünk egyet az elnökkel. A statisztikák alapos elemzésével igenis kiszámítható, hány gyerek kerül Újpalotára, s az időben elkészített prognózissal elkerülhető lett volna a feszültségek halmozódása. Ha az új iskolát — a kapacitáshiány miatt — nem is, de az ideiglenes helyiségeket előbb megépíthették volna.

Megkérdeztük a tanács vezetőjét arról is, mi a véleménye a két kerületrészt ellentétéről.

— A feszültségek egyik forrása a lakótelep intézményeinek költségvetésében rejlik — válaszolta. — A beruházó felépíti az épületet, ezt követően azonban a fenntartás és a működtetés a helyi tanács feladata. Gyakran előfordul, hogy az új intézményekre kapott normatívák az energiaköltségeknek csak a töredékét fedezik. Így könnyen megfogalmazódhatnak olyan torz nézetek, hogy Újpalota új beruházásai csak a kerület terheit fokozzák. En úgy gondolom, nem szabad különválasztani a régi és Újpalotát. Az új lakótelepek minél előbb az egész kerület szerves részévé kell válnia. Így lesz csak a régi és az Újpalota együtt lélegző egész.

LIPP TAMÁS

